

KALENDARSKJE KNJIGE AMERIČKIH HRVATA

Hrvatski iseljenički kalendari tiskani u Sjedinjenima Američkim Državama i Kanadi od posljednjeg desetljeća 19. stoljeća do naših dana, izraz su književnog života hrvatskih iseljenika i pokazatelj književnih, društvenih i političkih pogleda njihovih urednika, izdavača i suradnika, ali i većine hrvatskih iseljenika koji su ih čitali, prihvaćali kao rijetke manifestacije materinskog jezika i kulture matice zemlje. Te su publikacije za svoje čitatelje predstavljale vezu s domovinom i pomoć u brznoj integraciji u američko društvo te su bile temelj etničke književnosti u Americi, a neizravno su djelovale i na hrvatsku književnost. Do takvih su zaključaka došli i proučavatelji etničkog tiska i književnosti drugih europskih doseljeničkih skupina diljem Amerike.

Razvoj književnih oblika važnih za književno stvaralaštvo hrvatskih iseljenika u SAD-u i Kanadi počinje pučkim književnim tvorevinama, među kojima su najbrojnije bile kalendarske knjige. Hrvatski iseljenički kalendari tiskani u Sjedinjenima Američkim Državama i Kanadi od posljednjeg desetljeća 19. stoljeća do naših dana, izraz su književnog života hrvatskih iseljenika i pokazatelj književnih, društvenih i političkih pogleda njihovih urednika, izdavača i suradnika, ali i većine hrvatskih iseljenika koji su ih čitali, prihvaćali kao rijetke manifestacije materinskog jezika i kulture matice zemlje. Te su publikacije za svoje čitatelje predstavljale vezu s domovinom i pomoć u brznoj integraciji u američko društvo te su bile temelj etničke književnosti u Americi, a neizravno su djelovale i na hrvatsku književnost. Do takvih su zaključaka došli i proučavatelji etničkog tiska i književnosti drugih europskih doseljeničkih skupina diljem Amerike.¹

Kada u SAD-e i Kanadu iz hrvatskih zemalja pristiže veliki broj slabo školovane radne snage, gospodarske, socijalne, i kulturne prilike u Starom i Novom svijetu bitno su se razlikovale. Većina je hrvatskog iseljeničtva bila seoskog podrijetla i pripadala je tradicijskim zajednicama unutar kojih je usmena književnost bila dominantan oblik književne komunikacije sa sustavom vrednota karakterističnim za tradicijsku kulturu. Nakon dolaska u Novi svijet, samo se manji dio njih nastavio baviti poljoprivredom, a većina se, nakon prvog dodira s Amerikom na temelju iskustva Ellis Islanda, naseljava u urbanim industrijskim središtima poput Pitsburgha, Chicaga, St. Louisa i tu se zapošljava u čeličanicama i tvornicama.

¹ Any survey project directed toward the control of ephemeral publications should also take into consideration the equally important need to provide control over the periodic publications of the nation's ethnic groups. These materials, consisting primarily of newspapers and almanacs (kalendari), are among the most important sources for the study of immigrant experience in America. Grabowski, John: 'Ethnic Ephemera and Newsprint: A Case for Bibliographic Control'; *Ethnic Forum, Journal of Ethnic Studies and Ethnic Bibliography*, 1982/2, Kent, Ohio; pg. 32-39, pg. 34.

Razdoblje masovnog doseljavanja počinje u posljednjim desetljećima 19. stoljeća i do Prvog svjetskog rata Hrvati su postali sastavni dio najsnažnijeg imigracijskog vala u povijesti SAD-a. O razmjerima iseljavanja teško je dobiti pouzdane statističke podatke. U Hrvatskoj su se podaci o iseljavanju počeli prikupljati tek 1898. godine, a i tada su evidentirani samo oni slučajevi koji su, primjerice, zbog izdavanja putnica bili statistički evidentirani ili za koje se slučajno doznalo iz podataka parobrodarskih kompanija. Podaci u državama useljenja su sigurniji, ali za iseljenike iz Hrvatske ni tu nisu pouzdani zbog toga što je njihova etnička pripadnost bila bilježena vrlo nesustavno. Tek se od 1910. godine slavenski doseljenici u Sjedinjene Države registriraju prema materinskom jeziku, a u kasnijim izvješćima i prema zemlji rođenja.

Od trenutka odlaska iz rodnog mjesta, hrvatski se iseljenici susreću s nizom novih i nepoznatih situacija s kakvima se u sredini u kojima su odrastali i prihvaćali kulturne vrednote te urastali u mrežu društvenih interakcija, nisu imali prilike susresti i na njih pripremiti. Nova se sredina razlikuje prema ustroju društvenih institucija, prema gospodarskom životu, kulturnim vrednotama i, što će u početnoj fazi iseljavanja biti najteže premostiva zapreka za većinu hrvatskih doseljenika, prema jeziku. Do 20-ih godina prošloga stoljeća većina je iseljenika u gradovima bila okupljena u naseobinama. Poslije se zbog poboljšanja njihova gospodarskog položaja i prihvaćanja engleskog jezika i prilagođavanja kulturnim navikama nove sredine situacija mijenja jer se smanjuje potreba za neposrednom povezanošću sa sunarodnjacima i uzajamnom pomoći, a jačaju veze s drugim stanovnicima SAD-a.

Početna nemogućnost sporazumijevanja s autohtonim stanovništvom bit će jedan od čimbenika koji će hrvatske iseljenike navesti na udruživanje, na ostvarivanje socijalnih veza s pripadnicima vlastite etničke skupine. U početku je ta kulturološka distancija od starijeg američkog stanovništva vodila prema svojevrsnoj izolaciji, stvaranju vlastite supkulture, pa čak i do getoizacije. Takve adaptacijske teškoće nisu bile problem pojedinaca nego mnogih različitih društvenih grupacija. Hrvati su se našli u situaciji koja je bila bliska položaju drugih etničkih skupina doseljenika iz južne, srednje i istočne Europe (Talijani, Nijemci, Česi, Slovaci, Poljaci...).

Mnoge od pojava ključnih za razumijevanje života hrvatskog iseljeničtva dio su globalnih procesa i zato je moguće uočavati i sličnosti s procesom akulturacije drugih europskih doseljenika, ali i neke specifičnosti koje su posljedica povijesnih, socijalnih, kulturnih, gospodarskih i političkih događaja u Hrvatskoj u vrijeme iseljavanja i tijekom života na američkom kontinentu. Veze s europskom kulturnom baštinom, načinom života i tradicijama slabile su i mijenjale se, ali nikada nisu bile potpuno pokidane.

U procesu integracije prvih doseljenika u drukčije društvene prilike, etnički je tisk imao vrlo važnu ulogu. Novinstvo i kalendari donosili su mnoge pravne savjete, informacije o povijesti i suvremenosti Amerike, promidžbene poruke iseljeničkih putničkih agencija, banaka i posmrtnih udruga te, poput kalendara u matici zemlji, obilje moralno-didaktičkih i zabavnih priloga među kojima su se mogli pronaći i književni tekstovi iz Hrvatske, prijevodi iz američke književnosti, a naposljetku i pokušaji autentičnog književnog izraza hrvatsko-američkih građana.

Uz pomoć u uklapanju u nove društvene i kulturne prilike, hrvatski su iseljenički kalendari bili i spona sa “starim krajem”. U kontekstu multikulturalnog američkog društva, koncept “starog kraja” bio je gotovo jednako prisutan kao i koncept ostvarivanja “američkog sna”. Zato su iseljenički kalendari sadržavali i informacije o tradiciji, kulturi i povijesti matice zemlje. Tekstove iz domovine često su pisali autori koji nikada nisu boravili u Americi i s oskudnim poznavanjem prilika i načina života naših iseljenika. O spretnosti urednika etničke publikacije ovisila je aktualnost i prihvatljivost priloga za čitatelja u američkom okruženju, ali bilo je i slučajeva izravnog preuzimanja iz domovinskih kalendara i tiska. Kada se radilo o literarnim prilozima, većina urednika nije posebno nastojala prilagoditi tematiku i izbor novim okolnostima pa su kalendarske priče često izazivale nostalgiju za rodnim krajem, a ponekad i nerealanu i u prošlosti zaustavljenu sliku života u zemlji iz koje su iseljenici došli. Broj priloga iz Hrvatske uključenih u iseljeničke publikacije na sjevernoameričkom kontinentu varirao je ovisno o vrsti kalendara, organizaciji koja ga je izdavala i, kod publikacija čije se uredništvo češće mijenjalo, o uredničkim koncepcijama glavnoga urednika.

Samo je čvrsta povezanost kalendara s etničkim tiskom i/ili iseljeničkom organizacijom mogla osigurati kontinuitet u izlasku pojedine tiskovine. Izdavači i urednici etničkih kalendara imali utjecali na kulturnu svijest iseljenika, ali i na događaje u matici zemlji pa njihova povijesna važnost nije adekvatno vrednovana. Premda su kalendari i almanasi bili najbrojnije publikacije i bili su izdavani u visokoj nakladi, te su dugo godina bili najbogatiji izvor književnih doprinosa među Hrvatima u Americi, zbog svoje pučke prirode najčešće nisu privlačili pozornost povjesničara književnosti ni u domovini ni u Novom svijetu.

Hrvatski kalendari tiskani u SAD-u i Kanadi od 1893. do naših dana – najčitanije su iseljeničke serijske publikacije.

Opće odrednice sadržaja kalendara

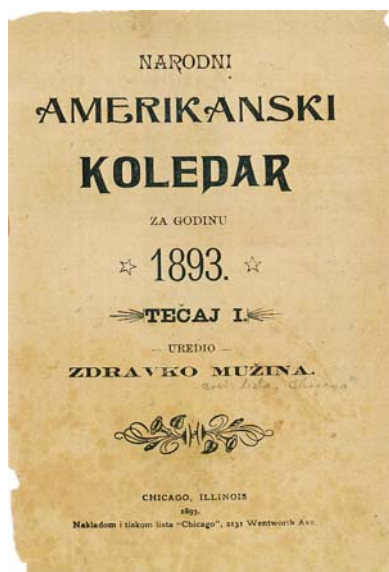
Kalendarske knjige imaju primarno utilitarnu funkciju (računanje vremena), a poučna i zabavna funkcija te estetska funkcija, koja je važna odrednica književnih priloga, naknadno su dodane tijekom razvoja specifičnih tipova kalendarskih priloga. Povijest razvoja kalendarske forme na europskim i američkom kontinentu od prvih tiskanih primjeraka početkom novovjekovnog razdoblja, svjedočila je o dinamici mijena interesnih područja širokih društvenih krugova kojima su bile namijenjene. Specifičnost društvenog života europskih doseljenika u Americi te kompleksne prilike dodira veoma različitih tipova kultura odredile su i neka posebna obilježja kalendarskih knjiga srednjoeuropskih doseljenika u urbanim industrijskim središtima SAD-a i Kanade. Od etničkih glasila (dnevnik, tjednik i mjesečnih novina, revija i časopisa) kalendari su se razlikovali po načinu na koji su u tekstovima posredovali autorske i uredničke intencije. Književni su prilozi mnogo prisutniji u kalendarskim knjigama, iako ih ima i u nekim glasilima, a zanimljivo je da su uredničke intencije podjednako uključene u izmišljene i stvarne vrste.

Kalendarske knjige određene su kao forma pučke književne produkcije koja posjeduje samo neke od obilježja karakterističnih za književnoumjetničke tekstove, a od literarnih se izdanja ponajprije razlikuje baš po svojoj društvenoj funkciji. No kalendari su i prethodnica sredstava javnog priopćavanja i masovne književnosti, pa se u njihovim priložima mogu uočiti i funkcije književnih tekstova podjednako kao i funkcije sredstava javnog priopćavanja.

Hrvatsko-američke kalendarske knjige kao publikacije koje pripadaju krugu pučkih književnih tvorevina slijedile su poetiku hrvatskih pučkih tekstova te su u priloge često uklapane pučke formule kao karakteristično obilježje toga specifičnog književnog fenomena. Neke pučke formule upućuju na povezanost s retoričkom baštinom koja je iz antičke tradicije ušla u srednjovjekovni stil izražavanja te stoljećima poslije nastavila svoj opstanak u okamenjenim prežicima kojima su se služile pučke književne tvorevine. Dio pučkog formulativnog repertoara sastojao se od baštinjenih retoričkih postupaka kojima su se dvije jednostavne književne forme uklapale u različite vrste tekstova – poeziju, prozne narativne tekstove, dramske oblike i izravne pouke. Riječ je o integriranju *poslovice* i *prispodobe*, to jest prema latinskoj terminologiji kojom su se služili antički i srednjovjekovni pisci *sentence* i *exempla* u književne tekstove.

Već površno upoznavanje s kalendarskim štivom pokazuje da su u njemu bili prisutniji vrijednosni obrasci nego činjenice ili težnja za ostvarenjem estetskih vrednota, bilo da je riječ o utilitarnim publicističkim tekstovima ili o književnim priložima. Takva struktura većine ranije iseljeničke književne produkcije vjerojatno je odbijala književne povjesničare od analize tekstova te su se njima više bavili historiografi i sociolozi. No problem značenja i smisla tiskanih tekstova nedvojbeno je predmet interesa znanosti o književnosti i literarne interpretacije, a to vrijedi i za način oblikovanja i stilizacije poruka u etničkim kalendarima. Istraživanje hrvatske kalendarske produkcije u SAD-u i Kanadi ne bi smjelo biti zanemareno i zato što je ona temelj hrvatsko-američke etničke produkcije, ali i zbog povratnih sprega s matičnom književnošću.

Tekstovi tiskani u hrvatskim iseljeničkim kalendarima često su nepotpisani, kao što je bio slučaj i s tekstovima iz starije kalendarske tradicije. Autori tih nepotpisanih priloga, posebno u

Najstariji kalendar

najranijem razdoblju pojavljivanja hrvatsko-američkih kalendara često su bili urednici tih publikacija. Postupno uspješniji izdavači i urednici etničkih glasila okupljaju skupine suradnika i istomišljenika, koji onda, uz to što pišu za novine, stvaraju i kalendarske priloge. Ipak, priroda kalendarskih publikacija i tradicijom oblikovane žanrovske norme omogućile su njihovim urednicima da tiskaju i starije tekstove, priloge preuzete iz raznih tiskanih izvora te da se, dijelom zbog pomanjkanja suradnika u Americi, ali i zbog želje za čuvanjem veza s maticom zemljom obraćaju autorima iz Hrvatske. Bilo je i slučajeva kada su hrvatski autori u američkim izdanjima objavljivali tekstove koje zbog idejnih i političkih razloga nisu mogli biti tiskani u domovini.

Kalendar su vrlo često objavljivali i starije tekstove poznatih hrvatskih i svjetskih književnika koji su se uklapali u uredničku koncepciju te publikacije. Kod takvih je primjera važno da su oni unutar konteksta kalendarske knjige često mijenjali svoje prvotno značenje i podređivali se idejnoj poruci koja je obilježavala kalendarsko štivo te su tako prelazili u područje pučkog štiva. Tako su složene književne umjetničke tvorevine često kraćene i prilagođene pri prevođenju za kalendar te su u procesu recepcije takvih tekstova u prvi plan izbijale izvanknjiževne funkcije koje su bile njihov sastavni dio, ali koje u situacijama kada su isti tekstovi bili objavljivani u drukčijem literarnom okruženju (npr. neke književne antologije, zbirke ili književnog časopisa), nisu bile toliko izražene. Za veliki dio književne produkcije ranijih književnih epoha, osobito lirike 19. stoljeća, karakteristično je da su porastom popularnosti spomenutih tekstova, njihovim uklapanjem u repertoare pjevačkih društava i tiskanjem unutar pučkih pjesmarica i kalendara, imena njihovih autora postupno padala u zaborav i anonimnost.

Povijesna dinamika hrvatskih iseljeničkih kalendara i tipologija kalendarskih priloga

U iseljeničkim su kalendarima objavljivani tekstovi koji se svojim formalnim i sadržajnim obilježjima donekle podudaraju s onima tiskanim u istom kontekstu u domovini. No, zbog drukčijih povijesnih i socijalnih prilika tipologija oblika i osobito njihov sadržaj, odstupali su od konvencija karakterističnih za domovinske kalendare. Neki od iseljeničkih kalendara donosili su u sklopu sadržaja i žanrovske odrednice pojedinih tekstova iz kojih je vidljivo da su prilozima iseljeničkih kalendara žanrovski vrlo različiti.

U izdavaštvu kalendarskih publikacija u Sjedinjenim Državama i Kanadi može se pratiti tri povijesna razdoblja koja su povezana s ukupnom poviješću doseljavanja u Ameriku.

1. Od izdavanja prvog iseljeničkog kalendara do Prvoga svjetskog rata

Prvo razdoblje iseljeničkih kalendara počinje izdavanjem prve kalendarske knjige i traje otprilike do početka Prvoga svjetskog rata. U ovom su razdoblju najbrojniji bili popularni obrazovni tekstovi, pučko povijesno deseteračko pjesništvo i zapisi tradicijske usmene književnosti. Kalendarske knjige tiskane u posljednjim desetljećima 19. i početkom 20. stoljeća redovito su poučno obilježene, u prilogima je istaknuta didaktička komponenta i težnja da se čitatelje obavijesti i pouči. Prema vrsti uputa koje se kreću od temeljnih higijenskih savjeta i najosnovnijih pravnih informacija nužnih za uspješno uključivanje u američko društvo, vidi se da se urednici kalendara i autori priloga obraćaju čitateljstvu nastojeći mu u prvome redu prenijeti znanja, vrednote i društvene norme nove sredine.

Najstariji zasada poznati hrvatski iseljenički kalendar u SAD uredio je Zdravko Mužina (? 1868. - Chicago, 16. rujna 1908.) i objavljen je u Chicagu (Illinois) pod naslovom *Narodni Amerikanski koledar za godinu 1893. - tečaj I* u nakladi i tisku lista *Chicago* čiji je izdavač i urednik bio Nikola Polić. Polić je taj list počeo izdavati 21. listopada 1892. objavljujući u njemu svake srijede različite članke, izvješća o životu u Hrvatskoj, novosti iz SAD-a, izvješća o životu Hrvata u Americi, književne priloge i oglase. Sljedeće je godine Polić pokrenuo list *Sloboda*, a 1896. objedinio je ta dva lista pod imenom *Chicago – Sloboda*. Nekoliko je godina poslije novine kupio Nikola Gršković i preimenovao ih u *Hrvatska sloboda*.

Zdravko Mužina krajem 1893. s još nekim obrazovanijim hrvatskim iseljenicima seli u Pittsburgh i s Petrom Pavlincem i Franjom Šepićem angažira se na području organiziranja društvenog života hrvatskih iseljenika u SAD-u. Vrlo brzo nakon dolaska u najveću hrvatsku naseobinu u SAD-e, Mužina je pokrenuo vlastiti list pod naslovom *Danica*, čiji se prvi broj pojavio na Novu godinu 1894. List je trebao promicati ideju ujedinjavanja hrvatskih doseljenika, stvaranja hrvatskih društava u pojedinim naseobinama i njihovo postupno povezivanje u veliku hrvatsku zajednicu. Rezultat je akcije postavljanje temelja za stvaranje Hrvatske narodne zajednice. Nakon njezina osnutka list je postao i njezino službeno glasilo. Zbog promjene prebivališta urednika i njegove zauzetosti u organiziranju društvenog života Hrvata u Pittsburghu i okolici, u SAD-u vjerojatno 1894. nije tiskan kalendar namijenjen hrvatskom iseljeništvu, ali već krajem te godine u Pittsburghu Mužina izdaje *Hrvatsko-amerikansku Danicu za godinu 1895*. George Prpich napisao je za taj kalendar da je bio “prva hrvatska knjiga književne vrijednosti objavljena u SAD-u”.²

² Prpich, George: *The Croatian Immigrants in America*, Philosophical Library, New York, N.Y., 1971., pg. 124. Kako je ovaj autor svoja istraživanja vršio prvenstveno u SAD i kako o kalendaru *Danica* piše kao o prvom hrvatskom godišnjaku u Americi, vjerojatno mu nije bio dostupan dvije godine stariji kalendar istog urednika, budući da ni na prostoru Amerike najraniji primjerci etničkog tiska nisu bili bibliotečno pohranjivani ni praćeni sve do novijih vremena.

2. Razdoblje između dvaju svjetskih ratova i sustav kvota za europske doseljenike

Drugo razdoblje uključuje godine između dvaju svjetskih ratova. Budući da su Sjedinjene Države zakonima donesenim 1921. i 1924. uvele sustav kvota za europske doseljenike, time je ograničeno novo doseljavanje. U razdoblju između dvaju ratova javljaju se nove društvene okolnosti i nova idejna strujanja koja, u povezanosti s drukčijim socijalnim sastavom iseljeničtva i postupnim uključivanjem u književni i društveni život druge doseljeničke generacije, uvjetuju pojavu novih i promjene u tradiranim funkcijama kalendarskih tekstova. Sadržaji koji su predmet poučavanja prenose se na način koji pokazuje da se urednici obraćaju čitateljstvu koje je na višoj obrazovnoj razini nego u prijašnjemu razdoblju, informacije o američkom društvu postupno zamjenjuju vrlo opširna izvješća o radu iseljeničkih organizacija i udruga koje su u međuvremenu stvorene i zaživjele okupivši brojno članstvo, pisci povijesnih i političkih rasprava češće svoje tekstove intoniraju sa stranačkih pozicija i inzistiraju više na vrijednosnom nego na spoznajnom momentu. Uz zabavnu funkciju, koja kalendare prati od pojave do najnovijih vremena, jača funkcija estetskog prevrednovanja čiji su začeci naznačeni u ranijoj fazi. Afinitet prvih doseljenika za tradicijsko usmeno stvaralaštvo i pučku deseteračku poeziju bio je tako intenzivan da su se sastavljači kalendara koristili takvu vrstu priloga da privuku čitateljstvo te nisu svjesno nastojali mijenjati književne navike. Činjenica je i da je dio urednika i tekstopisaca dijelio simpatije prema usmenoknjiževnoj tradiciji pa je teško odrediti koliko su tiskani prilozima izraz književnog ukusa urednika, a koliko izraz prilagođavanja ukusu čitateljstva kalendarskih knjiga. U drugom i trećem desetljeću 20. stoljeća i među hrvatsko iseljeničtvo prodiru avangardne tendencije pa se vrsta književnih priloga mijenja, primjeri iz

ZDRAVKO V. MUŽINA
Founder of the Croatian Union

novije pisane produkcije su češći, a poetski tekstovi moderniji. Pučko deseteračko pjesništvo koje komentira aktualna društvena zbivanja i dalje je prisutno, ali sve ga više zamjenjuju senzacionalistički intonirani prozni napisi preuzeti iz američkog tiska, koji najčešće nisu izravno prevedeni već su prilagođeni kulturnim navikama čitateljstva kalendarskih knjiga.

Američko je novinstvo na engleskom jeziku bilo uzor i izvor tema, motiva pa i tekstova za većinu urednika etničkih publikacija koje su izlazile u SAD-u i Kanadi. Primjeri uspješnih američkih novinara (Joseph Pulitzer, William Randolph Hearst) koji su svojim radom uspjeli postići veliki materijalni uspjeh i steći mnoge

*Zdravko Mužina (? 1868. – Chicago, 16. rujna 1908.),
urednik najstarijeg kalendara i utemeljitelj HBZ-a.*

čitatelje različitih glasila koja su posjedovali, a od kojih je svako bilo namijenjeno određenoj vrsti čitateljstva prema mjestu izdanja, socijalnoj pripadnosti i različitosti interesa, bili su za predstavnike hrvatskog etničkog novinstva uzori koje su nastojali slijediti koliko je bilo moguće u okolnostima u kojima su djelovali. Većina etničkih glasila u Americi namijenjenih pripadnicima druge iseljeničke generacije bila je ili dvojezična ili pisana isključivo engleskim jezikom. Posebno je zanimljiva činjenica da su izrazito uspješni i poznati američki novinari i izdavači glasila na engleskom jeziku temeljili svoj rad na iskustvu etničkog novinstva novih europskih doseljeničkih skupina 19. stoljeća. Djelovanje i uspješnost tih urednika bila je, među ostalim, uvjetovana i senzacionalističkom intoniranošću tekstova koji su tako privlačili pozornost čitateljstva. Tisak je bio posrednik u prenošenju vrednota amerikanizma, a agresivno iznošenje stajališta i ideja omogućivalo je uspješnost.

Tijekom drugog razdoblja urednici su postupno u tekstove uključivali više književnih priloga i to podjednako domovinske literarne baštine i suvremenu produkciju hrvatske, američke i drugih nacionalnih književnosti u prijevodu te izvorne tekstove hrvatskih autora nastale u novoj domovini. Istodobno se tiskaju kulturološki, politološki i obrazovni tekstovi koji nadilaze razinu prije objavljivanih tekstova.

Vodeće ime hrvatskog iseljeničkog novinstva u tome razdoblju i, istodobno, najpoznatiji i najuspješniji izdavač hrvatskih kalendarskih knjiga u SAD-u uopće, bio je Ivan Krešić (Ston, 8. veljače 1878. – Berkley, California, 7. studenog 1956.) Gimnaziju je pohađao kod Male braće u Dubrovniku, a sveučilište u Rimu i Ljubljani. U Ameriku je stigao 1906., kako sam kaže: *kad je gorio najljepši grad na svijetu, San Francisco*.³ Odmah se nastanio u New Yorku gdje je proveo cijeli radni vijek i uskoro ušao u uredništvo *Narodnog lista* čiji je glavni urednik u to vrijeme bio Stjepko Brozović. Visokoprofesionalizirana razina toga glasila pomogla je u Krešićevu oblikovanju i on je znanje stečeno na europskim sveučilištima vrlo brzo prilagodio američkoj kulturnoj sredini. Kvalitetom pisanja nadmašivao je svoje suvremenike te je punih 40 godina (od svoje 38. godine kada se doselio u SAD do kraja Drugog svjetskog rata) vodio novinstvo u New Yorku. Težio je da se osamostali kao publicist i tako pokreće više hrvatskih iseljeničkih glasila: *Hrvatski svijet* (1908. – 1914.), *Novi Hrvat* (1914. - 1915. – glasilo je bilo i izdavač kalendara za 1915. godinu, a urednik te kalendarske knjige bio je književnik Ili Despot-Viterski). Krešić je 23 godine (1922. - 1945.) uređivao tjednik *Hrvatski list i Danica hrvatska*, a 1922. pokreće vlastiti kalendar *Danica hrvatska* koji pod tim imenom izlazi dvije godine. Krešić je bio svjestan potrebe za pučkim književnim tekstovima među hrvatskim iseljeništvom, pa je uz glasila redovito izdavao i kalendarske knjige. Nakon ujedinjenja Krešićeva glasila s Brozovićevim *Hrvatskim listom*, utemeljenim također 1922. nakon prestanka izlazenja *Narodnog lista*, kalendar *Danice hrvatske* nastavlja izlaziti sve do 1943. pod imenom *Koledar Hrvatskog lista i Danice Hrvatske* u izdanju istoimenog lista. Taj je kalendar bio među najpopularnijim hrvatskim tiskovinama u SAD-u i duljinom izlazenja, kvalitetom uvrštene građe i priloga

³ Kadić, Ante: *Iseljena Hrvatska*, ZIRAL, Chicago, Roma, Zürich, Toronto, 1979., 42., u članku: *Razgovarajući i pabirčeći s Krešićem* – tekst je prvi put tiskan u *Hrvatskiom glasu*, 3. svibnja 1954., 5.

najvredniji je primjer hrvatskog iseljeničkog kalendarskog izdavaštva. *Kalendar Hrvatskog lista i Danice hrvatske* bio je u međuratnom razdoblju s najvišom nakladom i najkvalitetniji hrvatski iseljenički kalendar u SAD-u.

3. Dezintegracija kalendarske forme sredinom 20. stoljeća

Treće razdoblje počinje sredinom 20. stoljeća, a označeno je dezintegracijom kalendarske forme. To su razdoblje odredili brojniji i intenzivniji utjecaji sredstava javnog priopćavanja te znatno veća literarna vrijednost uključenih književnih priloga. Od sredine 20. stoljeća javljaju se nove promjene u uređivačkim koncepcijama pri čemu kalendari sve više prihvaćaju obilježja sredstava javnog priopćavanja, a književni prilozi imaju izraženiji poetski karakter. Dezintegracija tradicijske pučke kalendarske forme doseže završni stupanj što se očituje u postupnom smanjenju broja kalendara i već navedenom preimenovanju kalendara u zbornike. Postupno nestaju publikacije koje nose imena kalendara ili almanaha te takva izdanja postaju rijetka već potkraj 20. stoljeća. S porastom broja obrazovanog iseljeničtva i uključivanjem druge i treće iseljeničke generacije u društveni život i aktivnost iseljeničkih udruga, pojavljuju se godišnjaci i publikacije koje posjeduju neka rijetka obilježja tradicijskih pučkih kalendara.

Krešić je nakon Drugog svjetskog rata, odlučivši se prestati baviti izdavaštvom, prodao tjednik hrvatskim franjevcima za 3000 dolara, te je sjedište lista tako premješteno iz New Yorka u Chicago, a ime mu je skraćeno u *Danica*.⁴ Čikaški su franjevci cijenili Krešićeva nastojanja da Hrvatima u iseljeničtvu unutar kalendarske forme omogući obilje popularnog štiva, pa su i njegov kalendar nastavili izdavati pod imenom *Hrvatski kalendar*. Izdavanje kalendarskog štiva u ovom posljednjem razdoblju još je intenzivnije vezano za iseljeničke organizacije nego u prijašnjim razdobljima. Hrvatski kalendar promijenio je veći broj urednika, no izdavačka je politika te publikacije bila relativno konzistentna. Zbog redovitog izlaženja i dosljednog izdavačkog koncepta, ta je tiskovina vrijedan izvor građe za proučavanje povijesti iseljeničtva, ali i za analizu specifičnih obilježja iseljeničkih kalendara. Sa stajališta bibliotečno dokumentacijskog evidentiranja sva godišta te publikacije sustavno je analizirala Marija Dalbello-Lovrić.⁵

Postojeći kalendari svjedoče o uredničkoj svijesti da se obraćaju obrazovanom čitateljstvu koje od kalendara više ne očekuje prosvjetiteljske naputke niti oni za njih predstavljaju jedini dostupan oblik zabave, nego da čitatelji, koji većinom mogu bez poteškoća pratiti američka sredstva javnog priopćavanja i koji zbog znatno bolje prometne povezanosti mogu lakše komunicirati s maticom zemljom od iseljeničkog kalendara očekuju da u američkoj sredini predstavlja vezu s kulturnom baštinom matice zemlje. U posljednjoj trećini 20. stoljeća američko društvo biva sve intenzivnije zahvaćeno sviješću o vrijednosti etničkih tradicija te različite europske i izvan europske etničke zajednice nastoje o svojoj etničkoj kulturi obavijestiti druge pripadnike

⁴ Isto, 45. – 49.

⁵ Dalbello-Lovrić, Marija: *Hrvatski kalendar (Croatian Almanac): A Case Study in Ethnic Publishing*; A Master's Research Paper submitted to the Kent State University School of Library Science in partial fulfilment of the requirements for the degree Master of Library Science, Kent State University, 1991.

američkog društva. Kalendaru su sve češće dvojezični jer neki od pripadnika druge i treće generacije ne vladaju materinskim jezikom svojih predaka, ali i zato da bi bili dostupni američkom čitateljstvu i dali mu informaciju o hrvatskoj kulturi i povijesti.

Kroz te je faze moguće pratiti porast obrazovne razine i kulturne svijesti hrvatskih doseljenika u SAD-u i Kanadi.

Kalendaru i specifične iseljeničke skupine

Kalendarske knjige u životu hrvatske etničke zajednice u SAD-u i Kanadi ponekad su, poput etničkih glasila, bile usmjerene na određene krugove: pojedinačne naseobine, idejno-političke grupacije ili, što je bilo rjeđe, profesionalne skupine. Takve su edicije obilovale štivom koje je bilo namijenjeno baš toj određenoj skupini te su im naklade bile niže, a vrlo često su donosile slikovne priloge o radu zajednice i životopise istaknutijih članova. Primjeri kalendarskih publikacija s takvom orijentacijom su gotovo svi sokolski kalendaru, zatim većina mjensnih edicija vezanih za pojedine naseobine, *Almanak Amerika* Ivana Mladinea te pojedina godišta *Kalendara Naše nade*, posebice ona tiskana prigodom obljetnica HKZ.

Utjecaj kalendarskog štiva na stvaranje javnog mišljenja

Jedna skupina kalendarskih priloga objavljivana na sjevernoameričkom kontinentu izravno je usmjerena mijenjanju ustaljenih nazora i vrednota čitateljstva. Najčešće su to urednički tekstovi ili upute oblikovane u publicističkom stilu koje problematiziraju aktualne društvene prilike. U sklopu područja studija kulture, istraživanja novinstva često se uklapaju u proučavanje popularne kulture te se uobičajilo stajalište da se na taj način novinstvo može potpunije sagledati i bolje razumjeti.⁶ Ustaljena novinarska forma uredničkih komentara i uvodnika našla je svoje mjesto i u etničkim kalendarima te se od sredine drugog desetljeća našeg stoljeća takvi tekstovi postupno uklapaju u strukturu kalendarskih knjiga. U njima se obično komentiraju aktualni društveni i politički problemi pri čemu se čitateljstvu nizom uobičajenih retoričkih postupaka dokazuje ispravnost mišljenja sugeriranih tekstom.

Ipak, nisu svi kalendaru bili podjednako ispunjeni takvom vrstom tekstova. Izrazita sklonost da se poučnim tekstovima, ali i proznim i književnim tekstovima u stihovima izravno djeluje na svijest čitateljstva i na promjenu sustava vrednota, obilježila je samo dio kalendarske produkcije u iseljeništvu. Usporede li se koncepcije različitih kalendarskih knjiga, može se uočiti da su oni

⁶ Dahlgren, Peter: 'Introduction' u: *Journalism and popular culture: Media, culture and society*; ed. Dahlgren, Peter and Sparks, Colin, Series Sage Publications, London-Newbury Park-New Delhi, 1992., pg. 4.

kalendari koji su imali veću nakladu i bili uređivani na većoj profesionalnoj razini, osobito u prijašnjemu razdoblju, izrazitije nastojali oko promidžbeno-prosvjetne tendencije. Budući da su urednici takvih kalendarskih knjiga u pravilu bili istaknutiji iseljenički novinari, ovdje se može pratiti uočavana pojava da novinstvo, posebno u 20. stoljeću, kontrolira područje popularne kulture koje je usko povezano s prosvjetom.

Česti predmet obrade takvih izravno poticajnih tekstova je usmjeriti čitateljstvo prema vrednoti individualizma kao važnoj sastavnici američkog svjetonazora. Razlika između svjetonazora američkog i europskog intelektualca postaje očitija u drugoj međuratnoj fazi hrvatsko-američkih kalendarskih knjiga, no tek sredinom dvadesetog stoljeća tiražniji i uspješniji etnički kalendari počinju je tumačiti svom čitateljstvu, pri čemu se ističe etnički identitet unutar američkog društva. Tako su neki od kalendarskih tekstova promovirali uklapanje u američko društvo kulturnih vrednota koje su omogućile promjenu ideja karakterističnu za pojavu 'nove etničnosti' krajem šezdesetih i u sedamdesetim godinama našeg stoljeća.

Zahtjevi američkog znanstvenog stila bili su potpuno suprotni ustaljenom načinu oblikovanja poruke na tendenciozan način primjenjivanom u kalendarskoj tradiciji te je vjerojatno da poteškoće hrvatskih autora u traganju za izrazom koji bi bio primjeren američkoj publici nisu bile uvjetovane samo europskom kulturnom tradicijom nego i ograničenjima koja su proizlazila iz navika stvorenih unutar hrvatsko-američke spisateljske prakse koja je bila preplavljena eksplicitnim izražavanjem tendencija.

Promidžbeno obojeni tekstovi povezuju kalendarski stil s novinskim stilom i udaljavaju kalendarske knjige od tradicijskih obrazaca, ali i od književne produkcije. No elementi takva stila prodirali su i u književne priloge etničkih kalendara te su tako posredovali razvojne procese u hrvatsko-američkoj etničkoj književnosti koji su te tekstove udaljavali od europske književne tradicije i približavali ih nekim karakteristikama suvremene američke literarne prakse koja je također afirmirala dokumentarizam potaknut utjecajem publicističkog stila.

Povijesne promjene u američkom društvu i na globalnoj razini promijenile su i opseg kruga čitatelja kojima su se kalendarske knjige obraćale. Od sredine prošloga stoljeća poruke koje posredstvom sredstava javnog priopćavanja sve više urastaju u svijest i ukupnost osobnog iskustva čitateljstva (i slušateljstva, a poslije i gledateljstva) postaju dio svakodnevnog života. Zato se i iskustvo posredovano hrvatsko-američkim kalendarskim knjigama sve više uočava te ono tako postaje dostupno širim krugovima, a ne više usmjereno na pojedinačne dijelove hrvatske etničke zajednice u SAD i Kanadi. Postupno kalendarske knjige od primjera pučke književne produkcije sa znatnijim usmenoknjiževnim poticajima prerastaju u dio popularne, pa i masmedijske kulture, dobivajući sve više obilježja karakteristična za masovne kulturne proizvode. Ipak, zbog usmjerenosti na određenu etničku zajednicu u multikulturnoj sredini, kalendarske knjige hrvatskih iseljenika u SAD-u i Kanadi nikada nisu mogle postati primjer masovne književne produkcije, nego su samo prihvaćale i integrirale sve veći broj tekstova koji su se mogli sagledavati i prihvaćati iz šire kulturološke perspektive.

SUMMARY

THE CALENDAR BOOKS OF AMERICAN CROATIANS

Croatian emigrant calendars printed in the United States of America and Canada since the last decade of the 19th century to the present day are an expression of the literary life of Croatian emigrants and an indicator of the literary, social and political sentiments of their editors, publishers and associates, but also of the majority of the Croatian emigrants who read them, accepting them as rare manifestations of the maternal language and of the culture of the country of origin. For their readers these publications represent a link to the homeland and an aid to quicker integration into American society. They also served as the foundation of ethnic literature in America and had an indirect influence on Croatian literature. These are the conclusions of those who have studied ethnic print media and the literature of other European immigrant groups across America. The oldest Croatian emigrant calendar currently known of in the USA was edited by Zdravko Mužina (1868? - Chicago, 16 September 1908) and published and printed in Chicago, Illinois under the title *Narodni Amerikanski koledar za godinu 1893 - tečaj I (American Popular Calendar for the Year 1893 - Course I)* by the *Chicago* newspaper, edited and published by Nikola Polić. The most successful publisher of Croatian calendar books in the USA was Ivan Krešić (Ston, 8 February 1878 - Berkley, California, 7 November 1956), a leading publicist of emigrant journalism. The growing number of educated immigrants and the inclusion of second and third generation immigrants into the social life and activities of the associations established by these communities was accompanied by almanacs and other publications that possess some of the rare characteristics of traditional popular calendars. A gradual decline in publications bearing the moniker calendar or almanac had made them a rarity by the end of the 20th century.

RESÚMEN

**LIBROS-ALMANAQUE DE LOS CROATAS
NORTEAMERICANOS**

Los Libros-Almanaque de la emigración croata impresos en los Estados Unidos de América y Canadá a partir de la última década del siglo 19 hasta nuestros días, son la expresión de la vida literaria de los emigrantes croatas y una evidencia de los puntos de vista literarios, sociales y políticos de sus directores, editores y colaboradores, pero también de la mayoría de los emigrantes croatas que los han leído y aceptado como escasas manifestaciones de la lengua materna y de la cultura de la madre patria. Para sus lectores, estas publicaciones representaban un vínculo con la Patria y les ayudaban a integrarse más rápido en la sociedad norteamericana. Además, eran la base de la literatura étnica en Norteamérica, e indirectamente influían sobre la literatura croata. A estas conclusiones llegaron también los estudiosos de la prensa étnica, lo mismo que de la literatura de otros inmigrantes europeos en suelo norteamericano. Hasta ahora, el Almanaque más viejo de los emigrantes croatas en los Estados Unidos fue preparado por Zdravko Mužina (?1868-Chicago, 16 de septiembre de 1908) y editado en Chicago (Illinois) bajo el título de *Narodni Amerikanski koledar za godinu 1893. 'tečaj I* publicado por la gacetilla *Chicago* cuyo editor y jefe de redacción era Nikola Polić. El editor más exitoso de todos los tiempos de los libros-almanaque croatas en los Estados Unidos fue nuestro publicista y adalid del periodismo de la diáspora croata Ivan Krešić (Ston, 8 de febrero de 1878- Berkeley, California, 7 de noviembre de 1956). Con el incremento de la cantidad de emigrantes instruidos y con la participación cada vez más activa de la segunda y tercera generación de emigrantes en la vida social y en las actividades de las asociaciones de la diáspora, comienzan a aparecer Anuarios y publicaciones con características peculiares típicas de los almanaques populares tradicionales. Paulatinamente comenzaron a desaparecer las publicaciones denominadas almanaques. Tal es así, que a fines del siglo veinte se han convertido en una rareza.